Edward Hajduk

Ludzie i zawody XX wieku

Problemy Profesjologii nr 1, 41-56

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Edward Hajduk[1]

LUDZIE I ZAWODY XX WIEKU

Streszczenie

Wiek XX to wyodrębnienie się lub zmiana wielu kategorii społecznych lub zawodowych. Charakterystyka zarówno przedstawicieli wielu dyscyplin nauki oraz osiągnięć przedstawicieli wielu kategorii zawodowych jest potwierdzeniem zachodzących przemian w ich postrzeganiu i znaczeniu. Niektóre kategorie ludzi tworzą nowy wzór przebiegu życia, inne natomiast umocniły swoje znaczenie wzorcotwórcze, ekonomiczne i społeczne:

PEOPLE AND XX CENTURY VOCATIONS

Summary

XX century means defining or change of many social or vocational categories. The characteristic of both the representatives of many scientific disciplines and achievements of representatives of several vocational categories provides confirmation of ongoing changes of their perception and meaning. Some categories of people develop new pattern of the course of life, whereas the other supported their standard development, economic and social meaning:

Co przypisujemy ludziom uznanym za ludzi XX wieku? Odpowiedzi będą różne w zależności od tego, jaką kategorię społeczną wskażemy, wyróżnimy. Uczeni uznani za ludzi XX w. zmienili naukowy obraz świata: obraz makrokosmosu i mikrokosmosu, społeczeństwa i człowieka jako organizmu biologicznego.

Kosmonauci uznani za ludzi XX w. dokonali zmiany w obrazie kosmosu ale też powiększyli znacznie możliwości praktycznego opanowania przez gatunek ludzki innych planet układu słonecznego. Ich obecność w kosmosie pomogła uczonym sprawdzić niektóre przypuszczenia o szczególnych walorach poznawczych.

Oni praktycznie potwierdzili przypuszczenie, że nauka wydatnie powiększa możliwości zasiedlenia przez człowieka obszarów pozaziemskich i uwiarygodnili przewidywanie uczonych odnośnie takiej szansy.

Do ludzi XX w. zaliczamy tych, którzy pełniąc role zawodowe wprowadzili do wiedzy ekonomicznej nowe spojrzenie na wyznaczniki rozwoju ekonomicznego współczesnych społeczeństw, na wyznaczniki społecznego położenia kategorii zawodowych sprawujących funkcje kierownicze w instytucjach produkcyjnych, finansowych lub usługowych. Zawodowa działalność kategorii społecznych spowodowała modyfikację poglądów odnośnie do kryte-

[1] Edward Hajduk, prof. dr hab., Łużycka Wyższa Szkoła Humanistyczna w Żarach.

riów podziału społeczeństwa na klasy społeczne i warstwy społeczne. Własność rzeczowa i kapitał finansowy jako wyznacznik usytuowania w podziale społeczeństwa ustępuje innemu wyznacznikowi – funkcji pełnionej w firmach produkcyjnych, handlowych, finansowych, naukowych.

Ludźmi XX w. są też kategorie społeczne, które przez działalność praktyczną stworzyły nowe wzory przebiegu życia oraz spowodowały znaczne zmiany w hierarchii zawodów na skali zamożności, prestiżu (sławy) i poczucia podmiotowości. Do nich zaliczamy sportowców, wykonawców estradowych, modelki.

Wyróżnienie ludzi XX w. dokonuje się po uprzednim przyjęciu kryteriów. Wymienione niżej kategorie spełniają jedno ważne kryterium: ich członkowie dokonali zmian trwałych, radykalnych w stosunku do dotychczas uznawanych poglądach, dotychczasowej praktyce w społecznej: nauce, kulturze symbolicznej, ideologii lub wprowadzili do kultury społeczeństw nowe wzory przebiegu życia realizowane przy odroczonym udziale instytucji edukacji lub przy ograniczonym ich udziale tzn. bez wpływu decydującego na przebieg kariery sportowej lub artystycznej.

J. Kozielecki w pracy" *Transgresje i kultura"* (1997) powołując się na badania H. Gardnera wymienia jednostki, które znacznie wzbogaciły dorobek kulturalny ludzkości:

"...Einstein, fizyk, który stworzył rewolucyjną teorię względności, Freud, psycholog, który zbudował fundamenty psychoanalizy; Picasso, malarz, który zaproponował nowe widzenie świata, Strawiński, kompozytor, który w takich utworach jak "Światło wiosny" komponował innowacyjną muzykę, Eliot, poeta, który szczególnie w dziele "Jałowa ziemia" stworzył nowatorską poezję, Graham, tancerka, która wymyśliła nowe formy tańca, Gandhi, przywódca duchowy, który rozwinął metody pokojowego oporu wobec okupantów" (s. 53-54).

J. Kozielecki powiększa tę liczę wybitnych postaci o twórców teorii naukowych: T. Kuhna, który przedstawił teorię struktury rewolucji w nauce, P.F. Drucknera, który opisał prawo ekspansji i innowacji w przemyśle, A. Toynbee, który wykrył regularności w rozwoju i upadku cywilizacji (s. 54).

Zamierzamy opisać kategorie społeczne lub kategorie zawodowe, które wyodrębniły się w społeczeństwach XX w. lub zyskały zdecydowanie większe znaczenie w dziejach tych społeczeństw niż miały wcześniej. Zakładamy, że tych samych kryteriów mogą nie spełniać wszystkie kategorie przez nas opisywane, chociaż jedno – temporalne – z pewnością spełniają.

Wyboru dokonujemy w kategoriach zawodowych, które wyodrębniły się w tym wieku lub znacznie wcześniej ale w XX w. wzrosło ich społeczne znaczenie, znaczenie ekonomiczne i wzorcotwórcze. Zawód człowieka nauki ma już długą historię ale w XX w. nauka stała się dziedziną kultury obecną w różnych typach działalności ludzi i spełnia różnorakie funkcje. Umacnia się w konsekwencji prestiż ludzi nauki, powiększają oni grono ekspertów.

W XX w. wyodrębniły się nowe zawody, które wyznaczają dzieje współczesnych społeczeństw. Do nowych zawodów należą – naszym zdaniem – zawód eksperta, informatyka, modelki, prezentera medialnego, trenera sportowego, sportowca, piosenkarza (piosenkarki) – człowieka estrady.

Charakterystyka kategorii zawodowych jest oszczędna a oparta na naszym przekonaniu o społecznym, ekonomicznym lub kulturotwórczym ich znaczeniu czy funkcjach strukturotwórczych w dziejach współczesnych społeczeństw.

I. Opis krótki wymienionych kategorii rozpoczniemy od przedstawicieli kilku dyscyplin nauki. Dyscypliny te powstały znacznie wcześniej ale w XX wieku zdystansowały one inne dyscypliny przez swoje osiągnięcia i spowodowane zmiany w naukowym obrazie świata fizycznego, świata społecznego lub człowieka.

W pierwszej połowie XX w. obraz naukowy świata fizycznego stworzyli fizycy: A. Einstein, N. Bohr i W. Heisenberg. Opisani są w dziele M.H. Harta *100 postaci, które miały największy wpływ na dzieje ludzkości*, Warszawa 1996. Pierwszy zmienił obraz makro świata, kosmosu, drugi stworzył model atomu, trzeci zmienił obraz mikroświata a przez sformułowanie zasady nieoznaczoności osłabił przekonanie o uniwersalności związku przyczynowo-skutkowego w świecie fizycznym.

Tworząc teorie naukowe dokonali dekompozycji monistycznej wizji świata fizycznego zbudowanej na założeniu o uniwersalności praw fizyki newtonowskiej.

W drugiej połowie XX w. genetycy, przez swoje osiągnięcia naukowe, wzbudzili nadzieje, że można wyeliminować choroby genetyczne, można będzie wydłużyć okres życia człowieka do 100 lat lub nawet dłuższy.

Podstawy współczesnej genetyki stworzyli odkrywcy struktury genu J.D. Watson i F.Crick – umieszczenie na liście dodatkowej w/w dzieła M.H. Harta o wybitnych postaciach. Wyniki badań genetyków budzą też niepokój o to, że praktyczne ich wykorzystanie zagraża egzystencji gatunku ludzkiego. Od czasów M. Kopernika naukowe badania są przedmiotem sporów światopoglądowych i etycznych o granice naukowej eksploracji świata fizycznego, świata społecznego i człowieka. W przeszłych wiekach zastrzeżenia do naukowych badań miały często motywacje światopoglądowe, obecnie są one wzmacniane racjami etycznymi lub są motywowane wyłącznie racjami etycznymi. Takie przypisują sobie krytycy ekspansji nauki.

Fizycy stworzyli dwa niespójne obrazy świata fizycznego: makrokosmosu i mikrokosmosu. Pierwszy zakłada przewidywalność procesów przyrodniczych, drugi dopuszcza niemożliwość przewidywania ciągów zdarzeń. Człowiek należy do obu sfer kosmosu. Genetycy zmierzają do rozpoznania procesu dziedziczenia cech biologicznych, zakładają dokładną przewidywalność przebiegu i skutków owego procesu, dopuszczają też skuteczną ingerencję w ów proces biologiczny.

Socjologowie i psychologowie badają cechy społeczne człowieka, które wyznaczają jego społeczne zachowania a te trudno dokładnie przewidzieć, chociaż znamy proces socjalizacji generowany przez różne grupy społeczne. Genetycy uzyskali bezsporne sukcesy naukowe, czego nie powiemy z taką stanowczością o naukowych badaniach socjologów i psychologów. Osiągnięcia uczonych XX w. wyraźnie nadwątliły obraz świata przez wieki upowszechniany przez niektórych filozofów i kapłanów ale nie wzmocniły żadnej odmiany dualizmu filozoficznego.

Do uczonych XX w. włączamy socjologów. Ich naukowe osiągnięcia umożliwiają naukowy opis i wyjaśnienie procesów społecznych: integracji i dezintegracji systemów społecz-

nych, unifikacji kultury i jej różnicowanie, instytucjonalizację działań wielopodmiotowych i procesów żywiołowych, które nie podlegają petryfikacji a radykalnemu lub powolnemu zanikowi.

Socjologowie opisali uwarunkowania podziałów współczesnych społeczeństw, dokonali analizy uwarunkowań rozwoju społeczeństw – ich kulturę normatywną tzn. wartości i wzory kultury, wykształcenie członków społeczeństwa, wiedzę, umiejętności czyli kompetencje nabywane przy udziale instytucji edukacji. Socjologowie są wymieniani wśród 100 najbardziej wpływowych ludzi przełomu XX i XXI (S. Huntington, sir R. Dahrendorf, "Polityka" nr 4/2004). Zdaniem niektórych współczesnych socjologów twórcy socjologii stworzyli jej naukowe fundamenty w XIX w. Wymieniani są K. Marks, E. Durkheim, M. Weber. Pierwszy z wymienionych uznany został za postać o szczególnym wpływie na dzieje ludzkości (M.H. Hart, s. 121-124).

Socjologia wzbogaciła wiedzę empiryczną o społeczeństwach współczesnych w XX w., gdy powstały instytucje grupujące socjologów, powstały studia socjologiczne na uniwersytetach a zapotrzebowanie na wiedzę socjologiczną zgłaszały media, zgłaszali menedżerowie, politycy, liderzy wspólnot wyznaniowych, twórcy reklam.

Socjologia weszła do programów akademickiego kształcenia studentów, analizy socjologiczne różnych rodzajów zbiorowej działalności ludzi są udostępniane za pośrednictwem naukowych publikacji, mass mediów, naukowych konferencji, komentarzy socjologów o ważnych wydarzeniach społecznych. Sondaże socjologiczne są publikowane w prasie, udostępniane za pośrednictwem radia lub telewizji i stają się faktem społecznym motywującym do podejmowania działań albo zaniechania działań przez władze polityczne, przez partie polityczne itp. Wiedza socjologiczna staje się składnikiem wyposażenia umysłu współczesnego człowieka, mającym także walor praktyczny.

Łatwiej pisać o socjologii niż wskazać bezspornego lidera spośród twórców tej dyscypliny nauki lub współczesnych socjologów, którzy wprowadzili do badań socjologicznych stale obowiązujące standardy opisu społeczeństwa, jego segmentów albo zachodzących w nim procesów.

Poprzestaniemy przeto na wymienionych wyżej uczonych, wskazany przez znawców omawianego problemu. Można dołączyć do nich socjologów, których poglądy są omawiane w encyklopediach lub podręcznikach socjologii. Lista wybitnych postaci socjologii wówczas wydatnie się powiększy (*Współczesne teorie socjologiczne*, t. I i t. 2, wybór i opracowane: A. Jasińska- Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski, Warszawa 2008).

Naukowe osiągnięcia w tworzeniu wiedzy o człowieku, o grupie społecznej, o społecznych dewiacjach, są udziałem psychologów. Oni też zyskali społeczne znaczenie jako grupa zawodowa, która wyodrębniła się w XX w. Wiedza przez nich tworzona poddawana jest kontroli empirycznej, często bardzo wiarygodnej, eksperymentalnej. I to odróżnia ich od socjologów, którzy w sprawdzaniu wiedzy o procesach społecznych, o zachowaniach społecznych ludzi, nie odwołują się do procedur eksperymentalnych. Psychologowie łatwiej też uzyskują potwierdzenie przydatności ich wiedzy w rozwiązywaniu problemów praktycznych (J. Strelau, D. Doliński red., *Psychologia. Podręcznik akademicki*, t.1, t. 2, Gdańsk 2008). Na osobne wyróżnienie zasługują psychologowie korzystający z dorobku naukowego C. Junga i S. Freu-

da, którzy (jako psychoanalitycy) stali się częścią krajobrazu społecznego w Stanach Zjednoczonych.

2. Do ludzi XX w. włączymy także prawników. Jako kategoria zawodowa prawnicy znacznie wcześniej stali się segmentem struktury społeczeństwa ale w XX. uzyskali wielki wpływ na życie publiczne wszystkich społeczeństw współczesnych. Wpływ bezpośredni przejawia się w tworzeniu norm prawnych, nadzorowaniu przestrzegania norm prawnych przez instytucje i obywateli, w tworzeniu prawnych podstaw umów (traktatów, konwencji) międzynarodowych i międzypaństwowych, umów gospodarczych, finansowych, politycznych. Bezpośredni wpływ na życie publiczne prawników realizuje się w następstwie pełnienia roli radnego, posła, senatora, prezydenta, dyplomaty. W tych rolach odnoszą sukcesy większe niż w rolach zawodowych: sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych. Jako politycy uzyskują prestiż, poczucie podmiotowości a niektórzy znaczny poziom zamożności, gdy kończą karierę polityczną. Wówczas też są poszukiwanymi wykładowcami na uczelniach, doradcami w firmach konsultingowych, radach nadzorczych fundacji, doradcami polityków itp. Są też poszukiwanymi przez media komentatorami wydarzeń politycznych, uczestnikami międzynarodowych konferencji naukowych, seminariów, spotkań ludzi nauki, gospodarki i polityki. O społecznych funkcjach zawodów prawniczych świadczy też wyodrębnianie się socjologii prawa.

3. Ludźmi XX w. są menedżerowie i informatycy. Obie kategorie zawodowe przyczyniły się do zmiany poglądów dotyczących wyznaczników ekonomicznego rozwoju współczesnych społeczeństw. Menedżerowie są jedyną kategorią zawodową, która jest opisana w *Encyklopedii Socjologii*, t. 2, Warszawa 1999. Są kategorią profesjonalistów, posiadają wszystkie cechy definicyjne przypisane profesjonalistom (Cz. Sikorski, *Profesjonalizm. Filozofia zarządzania nowoczesnym przedsiębiorstwem*, Warszawa 1995, s. 58-67). O nich można powiedzieć, że są uniwersalną kategorią zawodową, bowiem wykonują role zawodowe w różnych instytucjach, bardzo różnych społeczeństw. O inżynierach pisano w Polsce, w okresie industrializacji, że są kapitanami przemysłu. Dzieje uprzemysłowienia Polski raczej nie potwierdziły tego powiedzenia, wszak nie oni opracowywali strategię ekonomicznego rozwoju kraju. Menedżerów uznać można za dowódców okrętów flagowych w instytucjach przemysłu, handlu, edukacji, służby zdrowia, sportu. Oni posiadają wiedzę i umiejętności monitorowania rynku, na którym działalność prowadzi ich instytucja. Im przypisywana jest zdolność tworzenia optymalnych warunków efektywnej działalności firmy. Miarą osobistego sukcesu menedżera jest sukces firmy, w której pełnią rolę zawodową. Oni są wyrazicielami interesów firmy. Działają bez udziału mediów, wszak o sukcesie ich decyduje wiedza, której przed wykorzystaniem nie mogą udostępniać innym albo jest uznana za tajemnicę zawodową, także po stałym opuszczeniu przez nich firmy.

W literaturze socjologicznej odnajdujemy publikacje o rewolucji menedżerów dokonanej przez nich w przemyśle a także w zasadach działalności innych instytucji. Społeczna pozycja menedżerów jest pochodną ekonomicznego znaczenia efektów ich działalności zawodowej. Ekonomiczne znaczenie menedżerów wyznacza także akceptowany powszechnie pogląd uznający zarządzanie firmą za główny wyznacznik jej sukcesów. Liczna literatura psychologiczna jest tworzona z zamysłem wspomagania menedżerów w pracy zawodowej lub wyko-

rzystania jej w kształceniu menedżerów. Społeczną pozycję tej kategorii wyznacza też udział prestiżowych uczelni w kształceniu znawców zarządzania. Literatura naukowa uwzględnia specjalizację akademickiego kształcenia znawców sztuki zarządzania. Poświadcza ona trafność domysłu, że zapotrzebowanie na menedżerów stanowi konsekwencje przekonania o możliwości zarządzania wszelką działalnością wielopodmiotową a także wszelkimi dobrami, jakimi dysponuje podmiot prawny a tym bardziej jest tak, gdy zysk jest miarą efektywności zarządzania firmą.

Zdaniem J. Burnhana, *The Managerial Revolution* (1943) menedżerowie dokonali rewolucji w poglądach odnośnie tego, co wpływa na społeczne znaczenie kategorii społecznej: kapitał, posiadanie, własność dóbr materialnych (K. Marks) czy kontrola nad wykorzystaniem działalności gospodarczej kapitału finansowego, środków produkcji. Efektywne (produktywne wykorzystanie) kapitału zależy od kompetencji kadry wysokokwalifikowanych ekspertów, znawców strategii zarządzania firmą. Kompetencje takie posiadają (nabyli) także ci, którzy nie dysponują kapitałem finansowym. Ekonomiczne znaczenie menedżerów i ich specyficzny prestiż generuje nowy pogląd odnośnie do wyznaczników gospodarczego rozwoju społeczeństw współczesnych.

Wiedza, doświadczenie zawodowe, nastawienie innowacyjne kadry zarządzającej firmą dystansuje znaczenie innych wyznaczników owych zmian. Aktualnie podręcznikowym przykładem wzmacniający te przekonanie jest sukces B. Gatesa. Wcześniej przed "rewolucją menedżerów" udział kultury w przemianach ekonomicznych eksponował Max Weber. Menedżerowie przez działalność zawodową wprowadzili nowe kryteria strukturotwórcze sprzężone z rolą publiczną a nie ze stanem posiadania kapitału rzeczowego lub finansowego.

4. W XX w. wyodrębnił się zawód informatyka, znawcy urządzeń służących gromadzeniu informacji, znawcy programów analizy informacji, znawcy urządzeń technicznych wykorzystywanych do symulowania różnych procesów, przyrodniczych lub społecznych. Gromadzenie informacji, przekonywanie i przetwarzanie ich stało się odrębnym rodzajem kompetencji. Poświadczeniem tego jest kształcenie kadry informatyków na poziomie wyższym. Niezależnie od tego, kto stworzył teoretyczne podstawy tworzenia systemów informatycznych stwierdzamy, że B. Gates przyczynił się do nadania społecznego znaczenia dyscyplinie nauki informatyce i zastosowaniu jej osiągnięć w różnych dziedzinach działalności ludzi. Jemu przypisać można decydujący wpływ na zastosowania urządzeń służących gromadzeniu, przechowywaniu, przetwarzaniu i zastosowaniu praktycznemu informacji. Wielkie możliwości komunikowania się ludzi stworzył internet, ograniczył zapotrzebowanie na informacje przekazywane przez instytucje edukacji, mass media i w bezpośrednich kontaktach nieformalnych. Czy urządzenia służące gromadzeniu, przetwarzaniu i przechowywaniu informacji zwiększają możliwości poznawcze człowieka i edukacyjne możliwości instytucji edukacji? Odpowiedź wartościująca jest jedna – bardzo wydatnie, z powodu przetwarzania w krótkim czasie informacji, praktycznie nieograniczonej i magazynowania ich na bardzo skromnych gabarytowo nośnikach. Symulowanie procesów przyrodniczych, tworzenie modeli dynamicznych, sprzyja redukowaniu wydatków na badania procesów realnych, przy zachowaniu poznawczych walorów wiedzy, jaką uzyskać można badając realne procesy.

Zawodowa działalność informatyków spowodowała zmiany nie tylko w działalności instytucji ekonomicznych a także w instytucjach edukacji. Odnieść można tę myśl do menedżerów, nie tylko do informatyków. Informatycy tworzą, gromadzą i przetwarzają informacje, przypominają funkcjonowanie genów. Przyczyniają się od rozwoju systemów technicznych (komputery, telefony komórkowe, internet), które powiększają kontrolę człowieka nad upływem czas poprzez skracanie czasu potrzebnego do uzyskiwania poszukiwanej informacji. Ta funkcja informatyków wyraźnie wyróżnia ich na tle innych kategorii zawodowych.

Informatycy opracowali systemy gromadzenia informacji, dystrybucji informacji, przetwarzania informacji, wykorzystywania informacji w różnych dziedzinach praktyki społecznej. Ale też spowodowali takie skutki, że trzeba sformułować odpowiedź na pytanie czy informacja i wiedza to produkty aktywności umysłu odmiennie czy tożsame? Informacje przekazują geny, chociaż nie sugerujemy, że tworzą wiedzę. Jednak nie stanowi ta konstatacja przesłanki do orzekania o tym, jaki jest stosunek między zakresami obu nazw. Przyjęcie mocnej tezy, że każda informacja jest wiedzą sprawia, ze uznać trzeba myśl, ze wiedzą jest też informacja, że nie każda informacja jest wiedzą.

5. Rozwój systemów komunikacji kołowej w XX w. przyczynił się do wyodrębnienia się zawodu kierowcy samochodowego. W jego zakresie ulokujemy kierowcę taksówki, kierowcę tira, samochodu ciężarowego, samochodu osobowego. Ilościowy przyrost tej kategorii zawodowej nie ma chyba odpowiednika w innych kategoriach zawodów, które wyodrębniły się w XX w. Podobieństwa umiejętności i podobieństwa czynności zawodowych nie przesądza o tym, że w tym samym okresie powstały wszystkie kategorie kierowców zawodowych ani o tym, że mają odmienne interesy i tworzą odmienne organizacje zawodowe broniące ich oczekiwań płacowych, czasu pracy lub świadczeń socjalnych np. urlopów płatnych. Najpóźniej z tej kategorii zawodowej wydzielą się kierowcy tirów, ale są oni ekonomicznie uprzywilejowani.

6. Zawód XX w. to piloci lotnictwa cywilnego i wojskowego. Piloci lotnictwa cywilnego mają organizacje zawodowe, czego nie mają piloci lotnictwa wojskowego. Rozwój połączeń lotniczych sprawił, że ta kategoria zawodowa liczebnie szybko wzrasta, może ustępuje pod względem przyrostu kierowcom samochodowym. Okres pracy pilota jest krótszy niż okres kierowcy samochodowego a podobieństwo dostrzegamy w braku hierarchii formalnej, stopniach zawodowych, co nie niweluje różnic w kompetencjach zawodowych. Pilot oblatywacz ma kompetencje wyższe niż pilot takich czynności nie wykonujący, kierowca z międzynarodowym prawem jazdy ma większe kompetencje zawodowe niż kierowca bez takiego prawa jazdy. Okres pracy kierowcy tira jest krótszy niż okres pracy kierowcy taksówki. Jednak gratyfikacje finansowe każdego z nich nie są skorelowane wyłącznie i kompetencjom zawodowym. Podobnie jest z pilotami lotnictwa cywilnego.

Obie kategorie zawodowe ułatwiają przestrzenne przemieszczanie się ludzi i towarów. Obie kategorie sprzyjają rozwojowi turystyki, jej udostępnianiu różnym warstwom społecznym. Uczestniczą w dystrybucji kapitału finansowego między jego dysponentami a dysponentami dóbr poszukiwanych przez turystę.

Kierowcy samochodów i piloci lotnictwa cywilnego mogą być zaliczani do zawodów usługowych i znacznie przyczyniają się do przyrostu liczby wykonujących inne zawody usłu-

gowe, szczególnie związane z turystyką biznesową, sezonową, weekendową: sportową, religijną, handlową, wypoczynkową i seksualną.

Przyrost ilościowy kierowców zawodowych sprzyja rozbudowie obwodnic, dróg szybkiego ruchu, autostrad, moteli, restauracji, stacji benzynowych, zakładów diagnostyki samochodowej, zakładów – serwisów samochodowych, produkcji części zamiennych, wydawnictw map samochodowych, informatorów o stacjach benzynowych, bazie noclegowej, pogotowiu drogowym, serwisach samochodowych, pomocy medycznej, parkingach. Transport samochodowy oddziałuje zwrotnie na przemysł samochodowy, na produkcję benzyny i materiałów ropopochodnych.

Transport samochodowy i lotnictwa cywilnego ułatwia przemieszczanie się przestrzenne setek tysięcy ludzi dziennie i ułatwia im realizację powinności zawodowych, indywidualnych potrzeb, zobowiązań rodzinnych, powinności nakładanych przez wspólnoty religijne, oczekiwania organizatorów imprez sportowych, kulturalnych, targów książki, dni patrona miasta, wyprzedaży odzieży zimowej albo letniej w wielkich miastach.

Umożliwia przestrzenne przemieszczanie się mieszkańcom miast wielkich, metropolii, mieszkańcom wsi, udającym się do miasta aby podjąć pracę zawodową lub odwiedzić urzędy, lekarza, sklepy.

7. Człowiekiem XX w. jest kosmonauta. Urealnił on wiarę ludzi, że można poruszać się swobodnie w kosmosie z taką swobodą, jaką demonstrować mogą niektóre gatunki ptaków. Kosmonauta może realizować wiele celów: a) wzbogacać wiedzę o kosmosie, b) sprawdzać przypuszczenia odnośnie do wpływu przebywania człowieka w kosmosie na jego organizm, c) dokonywać doświadczeń technicznych, tworzyć nowy rodzaj materiałów, których wytwarzanie na powierzchni Ziemi nie jest możliwe, d) sprawdzać sprawność działania systemów łączności i działania urządzeń technicznych w warunkach odmiennych od tych, które można stworzyć na Ziemi. Kosmonauta uczestniczy we współzawodnictwie swojego państwa z innymi państwami o opanowanie kosmosu, o uzyskanie realnej wiedzy o nim, o techniczną penetrację makrokosmosu, o wykorzystanie wyników badań kosmosu w technice, medycynie, w psychologii.

Kosmonauta ma udział w rozwoju tych dyscyplin nauki, które badają kosmos i w rozwoju przemysłu produkującego pojazdy kosmiczne, systemy łączności. Znaczenie kosmonauty będzie wzrastało, gdy jego naukowe osiągnięcia zyskają praktyczne zastosowania w różnych dziedzinach działalności ludzi.

Kosmonauta wprowadza do kultury niektórych społeczeństw nowy wzór przebiegu życia. Wybór i kształcenie przyszłych kosmonautów, ich role społeczne po zakończeniu realizacji misji, gratyfikacje za wykonywanie pracy są utajone, co utrudnia dokonywanie porównań ich z innymi ludźmi XX w. i ustalenie stopnia elitarności zawodu kosmonauty. Kosmonauta staje się osobą publiczną w czasie realizacji programu lotu pojazdu kosmicznego, wcześniej nie pojawia się w mediach. Informacje o nim, po zakończeniu realizacji programu nader rzadko jest obecna w medialnych przekazach.

Obraz naukowy świata uległ zmianie po osiągnięciach kosmonautów, po wyprawie na Księżyc i po wysłaniu sond w przestrzeń kosmiczną z zadaniem dostarczenia informacji potrzebnych do przygotowania wyprawy na planety Układu Słonecznego.

8. Wpisanie do grona ludzi XX w. modelki wymaga pełniejszego wzmocnienia argumentami. Modelki, podobnie jak zwyciężczynie konkursów miss piękności, tworzą wzory urody kobiecej. W konsekwencji współokreślają aspiracje niemałej części społeczeństw i sposoby realizacji tych aspiracji. Upowszechniając wzory mody oddziaływają modelki na konsumpcyjne zachowania adresatów bezpośrednich i bliżej nieokreślonej liczby konsumentów. Pośrednio wpływają na rynek pracy, bowiem promują wzory mody i tworzą rynek popytu przez przypominanie o sezonach w modzie ubioru. Tworzą też i potwierdzają realność jego, wzór przebiegu życia, wzór sukcesu życiowego mierzony popularnością i gratyfikacjami finansowymi. Modelka, podobnie jak sportowcy wielu dyscyplin sportu, ciało własne czyni tworzywem, za pomocą którego oddziaływuje na widza będąc na wybiegu, prezentując kreacje stroju wiosennego, letniego, jesiennego lub wieczorowego. Swoje możliwości urabiania gustów, kroju, fasonu czy koloru powiększa korzystając z przekazów medialnych, telewizji, kina, prasy codziennej, czasopism fachowych. Krąg odbiorców jej wizerunku może być znacznie większy niż krąg adresatów oferty norm mody. Każda modelka rolę publiczną pełni relatywnie krótko, rozpoczyna pełnienie innych ról publicznych ale o nich wiedzy jest mało, chyba że nowe role są także przedmiotem zainteresowania mass mediów. Przyszła modelka czyni staranne przygotowania do roli prezenterki mody, nie jest to przygotowanie, które polega na osiąganiu czy przestrzeganiu stałej procedury promocji. Przygotowanie takie ma wymiar praktyczny, wyraża się w opanowaniu czynności praktycznych np. umiejętności władania ciałem, kreowania uśmiechu, prowokowania widza negliżem, kolorem stroju, wywoływaniem pozytywnych emocji. Opanowanie takich umiejętności nie wymaga wiedzy teoretycznej ani wieloletnich ćwiczeń, jakie musi wykonać gimnastyczna artystyczna, akrobatka cyrkowa, baletmistrzyni w operze lub tancerka tańców na lodzie. Siłę oddziaływania modelki wzmacnia muzyka, dekoracje sceny a bardziej sylwetka, strój, który prezentuje i aparycja. Znak plastyczny firmy wykorzystany w pokazie mody przesądzać może o akceptacji oferty modelki przez nabywców prezentowanego modelu ubioru.

Modelki tworzą wzory urody kobiecej, nadają znaczenia ciału w przekazie informacji o walorach estetycznych i rynkowych. Kształtują gusty estetyczne w zakresie ubioru, władania ciałem. Funkcja ekonomiczna modelek jest pochodną atrakcyjności rynkowej prezentowanego ubioru lub dodatków do ubioru. Modelki obecne są w telewizji, radiu ale także na łamach poczytnej prasy codziennej i periodyków. Tworzą one wzór sukcesu nie sprzężonego z poziomem wykształcenia formalnego.

Wymagania stawiane kandydatkom na modelki są bardzo wysokie i nader różnorodne: wzrost (175 cm), harmonijne rysy twarzy, ładne włosy, wydatne kości policzkowe, równe białe zęby, pełne usta, wysmukła i proporcjonalna budowa ciała, długie szczupłe nogi, prosty nos, doskonała cera, lekki chód. Spełnienie tych wymagań zwiększa szansę zostania modelką i realizacji aspiracji dziewczyny do uzyskania zamożności. Są to wymagania odnoszone do ciała kandydatki na modelkę. Nie ma wśród nich wymagań dotyczących cech intelektu, wykształcenia, moralnych walorów.

Dostęp do takich wartości jak bogactwo, prestiż (sława), władza polityczna, autorytet (wpływ społeczny) jest ograniczony i ma konsekwencje strukturotwórcze (P. Stompka, *Socjologia*, rozdz. 14). Pojawia się pytanie jakie kategorie zawodowe ten dostęp mają w większym

wymiarze niż inne, a wyodrębniły się w XX w.? Naszym zdaniem wskazać można sportowców. Mają oni szansę uzyskać znaczne bogactwo, być ludźmi sławnymi nie tylko w okresie odnoszenia sukcesów na stadionie, korcie, torze żużlowym lub basenie. W mniejszym zakresie ich udziałem jest władza polityczna i autorytet. Sportowcy wprowadzili do kultury współczesnych społeczeństw nowy wzór przebiegu życia. Przez swój przebieg życia taki wzór stworzyli i jednocześnie wzmocnili jego atrakcyjność. Szanse realizacji tego wzoru są sprzężone z walorami osobowymi lub predyspozycjami wrodzonymi a nie z genealogią społeczną lub społeczno-kulturową przyszłego sportowca. Wybór tego wzoru przebiegu życia rzadko motywowany jest przez tradycje rodzinne i nie przyczynia się do reprodukcji struktury społecznej społeczeństw współczesnych.

9. Zgodnie z tym co wyżej orzekliśmy uważamy, że człowiekiem XX w. jest sportowiec: piłkarz, tenisista, koszykarz, skoczek narciarski, rajdowiec, lekkoatleta. Uprawiali sport Grecy starożytni, organizowali igrzyska a na czas trwania ich zawieszali walki zbrojne. Zwycięzcy zawodów sportowych byli w Grecji starożytnej bohaterami, tak jak wodzowie, wybitni politycy lub żeglarze. Sylwetki ich utrwalano w rzeźbie. Nie oddziaływali jednak na politykę i gospodarkę tego społeczeństwa tak, jak oddziaływają obecnie. Ukazywali piękno ciała człowieka i możliwości jego kształtowania przez ćwiczenia, realizowali ideał piękna, którego urealnianie było też nabywaniem cnót moralnych.

O nich powstawały legendy wyolbrzymiające ich przymioty charakteru, niezależnie od tego z jakich grup społecznych wywodzili się. Bardzo rzadko mogli potwierdzać własne walory fizyczne, zręcznościowe, bowiem współzawodnictwo sportowe było wielkim świętem w historii miasta i w życiu sportowca.

W XX w. sportowcy tworzą widowiska wzmacniające prestiż grup etnicznych, narodów, uczestniczą w realizacji nowego wzoru przebiegu życia, odmiennego od wzoru przebiegu życia lekarza, nauczyciela, menedżera itp. Sportowcy mają znaczący udział w kreowaniu mody, mody sportowej a w konsekwencji udział w rozwoju gospodarki. Oddziaływanie sportu na gospodarkę staje się bardzo widoczne, gdy państwo jest organizatorem igrzysk, mistrzostw świata w medialnych dyscyplinach sportu.

Sportowcy oddziaływają na gospodarkę poprzez udział w reklamie. Sport oddziałuje na politykę. Politycy zyskują popularność, gdy uczestniczą w wydarzeniach sportowych lub gdy nagradzają zwycięzców, nadają im wysokie odznaczenia państwowe. Sportowcy wprowadzają do kultury społeczeństw współczesnych wzór przebiegu życia, którego realizacja sprzyja osiąganiu wartości szczególnie cenionych: sławy, zamożności, poczucia podmiotowości i bezpieczeństwa socjalnego. Realizują aspiracje trudne do jednoczesnego zrealizowania w innych zawodach. Realizatorzy tego wzoru przebiegu życia tworzą kategorię zawodową przez socjologów stratyfikacji społeczeństwa raczej pomijane. Mają one instytucje edukacji (szkoły, uczelnie), instytucje – kluby zatrudniające sportowców, trenerów, menedżerów, zarządy klubów, lekarzy, psychologów, terapeutów. Sportowcy mają symbole klubowe a w zawodach międzynarodowych symbole narodowe, państwowe. Przez swoją aktywność sprzyjają gromadzeniu się na niewielkich przestrzeniach wielkiej liczby ludzi, którzy poszukują mocnych przeżyć, uczestniczą w widowisku jako aktywny podmiot zbiorowy. Utrwalają podział ludzi wg innych kryteriów niż te, które socjologowie uznają za warstwotwórczy. Sport jest

dziedziną kultury medialną. Wszystkie media przekazują informacje o wydarzeniach sportowych, audycje sportowe, telewizyjne, radiowe, przekazy prasowe, wydawane są periodyki zawierające bogactwo informacji o wydarzeniach sportowych, o sportowcach, trenerach sportowych, sędziach sportowych, klubach. Sport jest demokratycznym rodzajem aktywności, przejawiać ją może każdy, także niepełnosprawni niezależnie od płci, genealogii społeczno-kulturowej, rasy, wyznania, wykształcenia (Zidane Z., *Był Bogiem, stał się człowiekiem*, Warszawa 2008). Współzawodnictwo w sporcie jest sposobem potwierdzenia przewagi zawodnika, drużyny sportowej nad kontrpartnerem, przy respektowaniu reguł gry. Przekazy medialne komunikują o tym fakcie. Demokratyczny charakter sportu w tym się wyraża, że pokonany w jednych zawodach nie traci bezpowrotnie możliwości przystąpienia do współzawodnictwa w kolejnej edycji zawodów sportowych.

Sportowcy są przedstawiani w encyklopediach nie tylko sportowych, ich zdjęcia zdobią kalendarze, o nich są filmy, utwory piosenkarskie, o nich są pisane rozprawy naukowe, zasiadają w gremiach politycznych, reklamują sprzęt sportowy, ten także, który jest wykorzystywany w rajdach, wyścigach. W konsekwencji przyczyniają się do rozwoju przemysłu samochodowego. Sport pozostał sprzężony z nauką. Organizm zawodnika poddawany jest naukowej kontroli, kontroli naukowej poddawany jest sprzęt sportowy, który produkowany jest także zgodnie z wymaganiami stawianymi przez ludzi nauki. Relacje sportu z wielu dziedzinami kultury, nauki, techniki, polityki, religii, sprawiają, że ludzie sportu mogą być uznawani za twórców historii społeczeństw XX w. O nich czytamy w encyklopediach sportu, kultury popularnej. Oni tworzą wielkie widowiska, wielodniowe gromadzące tysiące widzów zróżnicowanych pod wielu względami.

Ludzie sportu mają swój udział w rozwoju budownictwa sportowego. Zauważalny jest ten udział w społeczeństwach, które organizują igrzyska olimpijskie lub międzynarodowe imprezy rangi mistrzowskiej. Władze samorządowe różnych miast budują obiekty sportowe: baseny, hale sportowe, aquaparki. Budowa takich obiektów służących organizacji igrzysk lub imprez rangi mistrzowskiej jest inwestycją, która zachowuje użyteczność po zakończeniu wielkiego spektaklu sportowego. Architektura budowli sportowych może wyróżniać się oryginalnością i funkcjonalnością, stanowić znak firmowy miasta, obiekt przyciągający turystów i stanowić źródło stałego zasilania budżetu miasta.

Sportowcy przez swoją aktywność wprowadzili do kultury współczesnych społeczeństw nowy wzór przebiegu życia. Zgoła odmienny od utrwalonego w XIX wieku wzoru biografii trójfazowego: przygotowanie – aktywność – zakończenie pracy zawodowej. Wprowadzili do podziału zawodowego nowy zawód i nadali zawodowi usługowemu pozycję ekonomiczną, która dystansuje inne zawody społeczeństw XX w. Badania socjologiczne zawodów w Polsce nie uwzględniają wzrastającego znaczenia ekonomicznego, społecznego i kulturotwórczego zawodów sportowców. Znacznie większy udział w docenianiu roli sportowców wykazują mass media.

Działalność publiczna tej kategorii społecznej generuje nowy wzór przebiegu życia, co w konsekwencji przynosi zmiany w kulturze społeczeństwa, także dlatego, że wyodrębnia się nowy wzór osobowy (idol). Wywołuje ona też zmiany w relacji instytucje sportu – instytucje ekonomiczne, naukowe, polityczne, kultury i edukacji. Inną konsekwencją działalności tej

kategorii społecznej jest powstanie zawodu trenera sportowego i sprawozdawcy sportowego. Społeczeństwom małym umożliwia skuteczne współzawodniczenie ze społeczeństwami wielkimi, ekonomicznie silniejszymi.

Człowiekiem XX w. jest trener sportowy. Jego społeczne znaczenie jest pochodną społecznego znaczenia dyscypliny sportu, w której jest trenerem albo poziomu osiągnięć trenowanego zawodnika lub drużyny. W niektórych dyscyplinach sukcesy sportowe mają ekonomiczny wymiar i wówczas trener uznawany za współsprawcę sukcesu zyskuje prestiż i znaczne gratyfikacje. Wybitni trenerzy mogli być skromnymi zawodnikami, w niektórych dyscyplinach mogą być nadal zawodnikami (R. Lozano, *Moje miejsce*, Warszawa 2008). Społeczne, kulturotwórcze a szczególnie ekonomiczne funkcje sportu we współczesnych społeczeństwach wyznaczają społeczne znaczenie trenerów. Trenerzy udzielają wywiadów, oceniają własnych zawodników, przebieg zawodów, tworzą prognozy przyszłych wydarzeń sportowych ale sami podlegają ocenie władz klubu sportowego, władz związku czy zrzeszenia sportowego. Podlegają ocenie mediów, niekiedy bardzo surowej, nie zawsze sprawiedliwej a za wybitne osiągnięcia są gratyfikowani także przez władzę państwowe. Po zakończeniu pełnienia roli trenera, mało stabilnej, o czym świadczą często zmiany klubów, pełnią rolę komentatorów wydarzeń sportowych, wykładowców w uczelniach wychowania fizycznego, pełnią rolę w zarządach klubów lub władzach związków sportowych, piszą pamiętniki, występują w programach telewizyjnych, radiowych. O trenerach są programy telewizyjne, o tych, których zawodnicy osiągali sukcesy na igrzyskach, mistrzostwach świata lub kontynentu, są analizy naukowe ich pracy publikowane w monografiach lub artykułach naukowych. Na uczelniach wychowania fizycznego są specjalizacje – studia trenerskie. Trener wybitny posiada wiedzę teoretyczną ale także bogate doświadczenie zawodowe, zdolność do. formułowania problemów i ich rozwiązywania, jest strategiem, ale także psychologiem, wymagającym w stosunku do zawodników ale sprawiedliwym w osądzie, o sukcesach przesądza także uznanie jego kompetencji przez zawodników, nie tylko przez władze klubu czy sponsora. Trenerowi narodowej drużyny Grecji przypisuje się decydujący udział w zdobyciu przez nią tytułu mistrza Europy na EURO 2004 w Portugalii. Trenerzy tworzą kategorie pracowników zatrudnionych stale na kontrakcie, tak jak sportowcy w wielu dyscyplinach sportu. Wraz ze sportowcami tworzą nowe reguły zatrudnienia, które są normą także na rynku pracy w innych zawodach.

11. Do ludzi XX w. zaliczamy sprawozdawców sportowych. Oni tworzą obraz medialny widowisk sportowych. Ale też uznawani są, niekiedy, za oryginalnych twórców wzorów werbalnego komunikowania słuchaczom i widzom o wydarzeniach na korcie (B. Tomaszewski), na torze żużlowym (J. Ciszewski), na trasie wyścigu kolarskiego (H. Tuszyński). Ich relacje o widowisku sportowym nadawały tym widowiskom indywidualność, autentyczność, dramaturgię. Są też uznawani za osoby znaczące dla innych sprawozdawców sportowych, bowiem nadawali widowiskom sportowym walory dzieła, oszczędnie akcentując przejawy sportowej walki, motywowanej pragnieniem pokonania kontrpartnera z zachowaniem reguł fair play (A. Ostrowski, *Telewizyjne transmisje sportowe, czyli największy teatr świata*, Wrocław 2007).

12. Do ludzi XX w. włączymy ludzi estrady: piosenkarki, piosenkarzy, solistów, członków zespołów muzycznych, kabaretowych. Oni opanowali mass media, kształtują preferencje muzyczne, wzory sukcesu, tworzą kulturę popularną, kreują przeboje, są idolami. Tworzą i realizują jeden wzór przebiegu życia, potwierdzają praktycznie jest realność i powszechną dostępność. Człowiek estrady tworzy dzieła kultury lub je interpretuje. Niektóre trafiają na listę przebojów, są prezentowane bezpośrednio przez twórcę lub za pośrednictwem urządzeń technicznych. Obecność człowieka estrady w życiu wielu ludzi jest wzmacniane przez media: radio, telewizję, prasę, która podaje przeróżne informacje o życiu prywatnym twórców estradowych, o przebiegu ich kariery artystycznej i o życiu prywatnym. Listy przebojów, konkursy, festiwale rzutują na pozycję człowieka estrady w gronie współzawodniczących z nim. Im dłużej dzieło usytuowane jest na listach przebojów, tym większe prawdopodobieństwo sprzedaży na płytach CD, które zawierają owe dzieło i tym większy zakres oddziaływania jego twórcy na preferencje muzyczne słuchaczy, na ich doznania estetyczne. Ludzie estrady tworzą widowiska gromadzące na stadionie tysiące słuchaczy – widzów ("Focus" 5/2000 s. 8 i 9).

Piosenkarz, piosenkarka, członkowie muzycznych zespołów młodzieżowych uzyskują sławę (popularność), poczucie podmiotowości, a niektórzy znaczny poziom zamożności. Oni także wprowadzili nowy wzór przebiegu życia do kultury współczesnych społeczeństw. Osiągalny dla nich poziom zamożności sprawia, że realizują oni funkcje strukturotwórcze jako kategoria zawodowe w rozumieniu socjologii. Taki jest nasz domysł.

Sukcesy artystyczne i porażki lub niepowodzenia są upowszechniane przez media, one też informują o gustach ludzi estrady, o ich życiu prywatnym, o aspiracjach artystycznych. Są oni obecni w mediach jako realizatorzy komunikatów reklamy produktów nieartystycznych. Zwiększa to ich poziom zamożności i oddziaływania na rynek konsumpcji. Niektórzy stają się idolami młodzieży, piszą autobiografię lub o nich powstają biografie pisarzy albo innych ludzi estrady. Włączani są do kategorii postaci o wielkim wpływie na życie społeczne współczesnych społeczeństw (B. Dylan, Madonna, Bono, sir Paul McCartney *100 najważniejszych ludzi świata*, „Polityka" nr 4,24.01.2004).

W tym gronie nie ma sportowców, chociaż związki sportu z gospodarką i z polityką są silniejsze niż analogiczne związki kultury symbolicznej reprezentowanej przez w/w twórców dzieł tej kultury a jednocześnie wykonawców estradowych. Sądzimy, że wybitni ludzie estrady zmieniają usytuowanie kategorii zawodowych na skali dochodu, prestiżu i podmiotowości.

W XX w. ludzie estrady zdystansowali innych twórców muzyki na listach przebojów, np. Beatlesi, w Polsce Cz. Niemen. Ludzie estrady tworzą nowy wzór przebiegu życia, uznajemy go za wzór demokratyczny. Realizatorem jego można być niezależnie od płci, wykształcenia, rasy, wyznania, genealogii społeczno-kulturowej.

Sportowcy i ludzie estrady realizują wzory przebiegu życia alternatywne w stosunku do podstawowego dla społeczeństwa o gospodarce rynkowej. Powiększają katalog ofert a media upowszechniają przekonanie o realności wyboru tych wzorów. Niektóre programy mass mediów służą przygotowaniu warunków do wyboru i realizacji wzorów przebiegu życia typowego dla ludzi estrady. Poszukujący szansy realizacji aspiracji na estradzie mają wiele przykładów wzmacniających przekonanie o trafności dokonanego wyboru i czynienia prób realizacji owego wyboru.

Działalność publiczna w tworzeniu i upowszechnianiu jednej dziedziny kultury symbolicznej – piosenki generują obecność w kulturze współczesnych społeczeństw nowego wzoru przebiegu życia. Prowadzący taką działalność tworzą wzór osobowy – idoli, wzór sukcesu wyznaczony przez tworzenie dzieła kultury za pomocą melodii, rytmu i władania ciałem, Są to ludzie estrady. Wpływają oni na zmianę hierarchii atrakcyjności dziedzin kultury symbolicznej, na kształtowanie gustów estetycznych i muzycznych młodzieży.

Ludzie estrady współtworzą nowe rodzaje zbiorowej aktywności ludzi – publiczność widowisk skupiających dziesiątki, tysiące widzów na stadionach sportowych a przed ekranami telewizyjnymi – miliony. Przez swoją twórczość oddziaływają też na przemysł fonograficzny, jego techniczne i technologiczne zmiany, udoskonalenia. Rynek fonograficzny nabierał w XX w. znaczenia ekonomicznego, jakiego nie uzyskały inne rynki, poza komputerowym i telefonów komórkowych, wcześniej samochodowym.

Ludzie estrady są obecni w encyklopediach, w prasie codziennej, w tygodnikach, w pamiętnikach przez siebie pisanych, studia radiowe noszą ich imiona. Władze państwowe przyznają im wysokie odznaczenia, wielu z nich prowadzi działalność charytatywną, królowa brytyjska nadała niektórym tytuł szlachecki. Ich biografie potwierdzają realność wzoru przebiegu życia realizowanego przez nich bez przygotowania jaki musi mieć lekarz, nauczyciel, sędzia lub inżynier.

13. Człowiekiem XX w. jest prezenter telewizyjny, wcześniej był nim dziennikarz radiowy. Oddziałuje na widza aparycją, ubiorem, słowem, mimiką. Chociaż każdy prezenter ma rolę społeczną taką samą lub bardzo podobną, to w odbiorze przekazu telewizyjnego przesądzają jego cechy osobowości. Prezenterzy są laureatami nagród w Polsce – Wiktorów co skłania ich do współzawodnictwa o nagrody, które wyznaczają pozycję nagrodzonego w gronie prezenterów. Jeśli rozpoznany jest jako znawca problemów, o których komunikuje widzom, społeczny odbiór jego przekazu wyraźnie wzrasta. Prezenter ma osobowość telewizyjną, chociaż może nie tworzyć oryginalnych wartości pełniąc rolę publiczną. Pośredniczy w przekazie wartości między twórcą a odbiorcą i potwierdza, że pośrednictwo może wzbogacać pośrednika nie tylko w handlu. Ta rola ułatwia mu pojawienie się w periodykach, magazynach.

Społeczne znaczenie prezenterów telewizyjnych jest pochodną znaczenia telewizji w życiu współczesnych społeczeństw. Ta instytucja opiniotwórcza wyznacza społeczną rolę tych, którzy w jej imieniu komunikują się ze społeczeństwem. Wybitny prezenter nadaje także znaczenie społeczne instytucji. Władze instytucji zatrudniają lub starają się zatrudnić popularnych realizatorów audycji, które podporządkowane są przekazywaniu informacji i kształtowaniu opinii, poglądów widzów. Zaufanie do prezentera przenoszone jest na zaufanie do instytucji, bowiem w odbiorze powszechnym uosobieniem instytucji jest ten, kto kontaktuje się z nimi regularnie za pośrednictwem medium Zgładzane są zastrzeżenia, co do niezależności mediów, są niezależne od władzy państwowej, ale są zależne od sponsora, od właściciela a jego interes nie gwarantuje zachowania postronności mediów. Sąd też tej niezależności nie wzmacnia. Wyrok sądu stwierdzający, że dziennikarze wykazali staranność wystarczającą w ustalaniu prawdy, ale oczernili kogoś, to sąd uniewinnia dziennikarzy. Lekarz, który wykazał wystarczającą staranność w dokonaniu zabiegu chirurgicznego ale pacjenta nie uleczył

może być skarżony do sądu i moralnie, może też prawnie, obciążony jest odpowiedzialnością za los pacjenta. A takie obciążenie rzutować może na zaufanie pacjentów do niego, gdy dziennikarz, który zdaniem sądu wykazał wystarczającą staranność formułując pomówienie polityka zyska prawdopodobnie popularność, wszak odniósł sukces.

Badania socjologiczne ukazujące ludzi sławnych świadczą o wysokich lokatach prezenterów. T. Lis pozycja 2, K. Ibisz poz. 7, M. Mołek poz. 12 na piętnaście wskazanych postaci ("Polityka", 25/2004, 19 czerwca 2004).

Znaczenie społeczne, wzorotwórcze, kulturotwórcze mass mediów, telewizji przede wszystkim, sprawia, że ludzie realizujący programy i tworzący te programy stają się osobami popularnymi, niektórzy są znakami firmowymi telewizji, radia, tygodnika. Kształtują oni poglądy widzów, słuchaczy, czytelników i zaufanie do mediów. Są wymieniani w rankingach osób popularnych lub wpływowych. Oni tworzą nowy zawód w rozumieniu socjologicznym.

Człowiekiem XX w. jest ekspert. Ekspert, podobnie jak doradca i konsultant definiowany jest jako znawca pewnego typu problemów. Funkcja publiczna eksperta, doradcy i konsultanta jest wyraźnie odmienna. Orzeka on o konkretnym problemie, stawia diagnozę, może też formułować zalecenia i własnym nazwiskiem firmować diagnozę i propozycje naprawcze. Opinie swoją potwierdza autorytetem, podpisem i dzieli odpowiedzialność za jakość ekspertyzy. Decydenci potrzebują wiedzy o problemie, który mają rozstrzygać a tą wiedzę tworzą lub już posiadają eksperci i posiadają tylko oni. Stopień złożoności różnych systemów, o których funkcjonowaniu mają decydować władze, twórcy lub właściciele owych systemów utrwala zapotrzebowanie na wiedzę ekspertów. Eksperci tworzą projekty reformy systemu oświaty, ustalają przyczyny tąpnięć w kopalni, wykolejenia się pociągu, rozsypania się budynku, przygotowują oceny projektów ustaw. Eksperci swoim podpisem potwierdzają przyjęcie odpowiedzialności za rzetelność ekspertyzy, a w pewnych określonych przypadkach gotowość ponoszenia prawnej odpowiedzialności. Eksperci nie podejmują decyzji w oparciu o ekspertyzę, która jest przeprowadzona na zlecenie innych, tworzą jedną przesłankę takiej decyzji służącą. Za decyzję, jej skutki ponoszą prawną odpowiedzialność uprawnieni do podejmowania decyzji. Chociaż eksperci działając realizują zlecenia decydentów, udział ich w tworzeniu zasad działalności instytucji jest niekiedy większy niż tych, którzy owe zasady formalnie ustanawiają i stosują. Różne instytucje zatrudniają ekspertów i oni w mediach wypowiadają opinie w kwestiach nie związanych z działalnością macierzystej firmy, ale ważne dla ich odbiorców, dla decydentów, także dla zachowania prestiżu ekspertów. O nich utrwala się przekonanie, że mylą się rzadko i trudno jest kwestionować ich diagnozę.

Zapotrzebowanie na świadczenia ekspertów jest pochodną problemów, które wymagają rozstrzygnięcia: technicznych, ekonomicznych, prawnych a do ich rozstrzygania potrzebna jest wiedza naukowa, doświadczenie zawodowe i odwaga w podejmowaniu trudnych problemów. Świadczenia ekspertów redukują siłę oddziaływania antycypowanej odpowiedzialności decydenta za decyzje, za skutki jej. Dokonuje się rozproszenie odpowiedzialności nawet, gdy decydent prawnie odpowiada za skutki decyzji. Współczesne społeczeństwo bez ekspertów byłoby gorzej zorganizowane a politycy, inwestorzy, konstruktorzy pojazdów podejmowaliby mniej odważnych decyzji. Eksperci stanowią też przeciwwagę dla wpływu władz wybieranych przez wyborców na organizację instytucji demokratycznych. Ich postanowienia mogą

być kwestionowane przez władze innych instytucji, które odwołują się do opinii ekspertów orzekających o tym, co jest możliwe albo co jest prawnie dopuszczalne. Taki status ekspertów nadają niektóre państwa urzędnikom państwowym z zamysłem ochrony ich przed naciskiem rozbieżnych oczekiwań polityków różnych orientacji.

Ekonomiczne, społeczne i polityczne znaczenie ekspertów jest konsekwencją udziału w podejmowaniu decyzji strategicznych wyznaczonego przez wysokie kompetencje merytoryczne. Nie tworzą partii politycznej, korporacji zawodowych, stowarzyszeń, bowiem nie muszą wywierać presji na władze polityczne liczebnością lub stopniem zorganizowania, dysponowaniem mediami. Eksperci dysponują jednym rodzajem władzy – wiedzą, doświadczeniem i poczuciem odpowiedzialności za skutki wykorzystania tej władzy. Mimo niezbywalnego znaczenia ich w różnych dziedzinach działalności nie ma naukowej literatury o ekspertach, ekonomicznej, psychologicznej lub socjologicznej ani haseł w encyklopediach.

Historycy piszący historię współczesnych społeczeństw potwierdzają nasze sugestie lub je zmodyfikują. Mogą inaczej postrzegać udział kategorii nominowanych do roli podmiotów – twórców historii społeczeństw XX w. Niektóre propozycje mają przesłanki wspomagane argumentami dyskusyjnymi Ponadto trudno wypracować jednolite kryterium służące stworzeniu hierarchii ludzi XX w. Jakie kryteria pomogą orzekać o tym, że menedżerowie powinni zajmować wyższą pozycję niż sportowcy lub prezenterzy telewizyjni. Może z dystansu analityka społecznych zjawisk XX w. łatwiej będzie taką hierarchię zaproponować.

Niektóre kategorie ludzi dwudziestego wieku tworzą nowy wzór przebiegu życia. Do nich zaliczymy kosmonautów modelki, ludzi estrady, sportowców, trenerów sportowych, prezenterów medialnych.

Inne kategorie uznane za ludzi dwudziestego wieku umocniły swoje znaczenie wzorcotwórcze, ekonomiczne i społeczne, chociaż nie wygenerowały nowego wzoru przebiegu życia. Uczony, menedżer, informatyk realizują podobny wzór biografii mimo istotnych różnic w treści ról społecznych, ról zawodowych realizowanych przez nich.

Literatura

Burnhan J., (1943), *The Menagerial Revolution*, London.
Domański H., (1999), *Menedżerowie*. Encyklopedia Socjologii, t. 2, Warszawa.
Hart M.H., (1996), *100 postaci, które miały wpływ na dzieje ludzkości*, Warszawa.
Jasińska-Kania A., Nijakowski L.M., Szacki J., Ziółkowski M., red., (2008), *Współczesne teorie socjologiczne*, t. 1, t. 2, Warszawa.
Kozielecki J., (1997), *Transgresja i kultura*, Warszawa.
Lozano R., (2008), *Moje miejsce*, Warszawa.
Ostrowski A., (2007), *Telewizyjne transmisje sportowe, czyli największy teatr świata*, Wrocław.
Sikorski Cz., (1995), *Profesjonalizm. Filozofia zarządzania nowoczesnym przedsiębiorstwem*, Warszawa.
Strelau J., Doliński D., red., (2008), *Psychologia,. Podręcznik akademicki*, t. 1, t. 2, Gdańsk.
Sztompka P., (2003), *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków.
Zidane Z., (2008), *Był Bogiem, stał się człowiekiem*, Warszawa.

Recenzent: Zdzisław Wołk